

Árpád-kori személynevek olvasatainak megbízhatóságáról

Benkő Loránd nyolcvanadik születésnapjára köszöntésül és tiszteletem jeléül idézem legutóbbi tanulmányának vezérgondolatát: „A történeti nyelvtudomány és névtan elvei és módszerei az elmúlt évtizedekben rendkívül sokat változtak, fejlődtek, ilyen kutatást segítő ismeretanyaga hatalmas méretekben tágult ki a tudományág századeleji hős-kora óta, s az akkori, de máig ható eredményeket oly mértékben haladta túl az anyagismeret és főként a szemlélet, hogy az jelentékenyen új nézőpontokat kíván meg a nyelvtörténeleztől, és sugallhat a történettudomány irányában is.” (Észrevételek Erdély déli részeinek korai Árpád-kori történetéhez. Viaskodás romantikus látomásokkal. In: Erdély a keresztény magyar királyságban. Kolozsvár, 2001. Erdélyi Tudományos Füzetek 231. sz. 7.)

1. A nyelvtörténeti kutatások alapjául szolgáló Árpád-kori magyar nyelvű szórványok, köznevek és tulajdonnevek olvasatainak helyességéről hiteles képet talán soha nem nyerhetünk. Mégis — magunk megnyugtatására is egyszer — célszerű lenne a források ellenőrzése. A hatalmas anyag felülvizsgálatához azonban több, e munkához kellő jártassággal bíró kutató szükségeltetne, kik szakértelmük mellett az elvégzendő hatalmas feladatot szívügyüknek is tekintik. Mindamelllett saját, keserves tapasztalatom alapján állítom, igaza volt KNEI ZSZA ISTVÁNNAK, amikor jó fél évszázada leírta: „a magyar oklevélkiadások dzsungelében csak több évtizedes tapasztalattal bíró kutató tud eligazodni. Az oklevélkiadások ugyanis nemcsak nem segítik a kutatót, pl. a helynevek azonosításában, hanem sokszor egyenesen félrevezetik.” (Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp., 1952. 54). Helyesírástörténetéhez KNEI ZSZA a mindenki által érthető közzavak írásképét vizsgálta, és igen nagy gondot fordított az oklevelek helyneveinek azonosítására, csak a „biztos olvasatú” helynevekre támaszkodott, amiben — saját bevallása szerint — Csánki Dezső történelmi földrajza csak részben segítette (i. m. 8). Tehát az ismeretlen eredetű vagy hibás olvasatú nevek és szavak alakjaival nem foglalkozott, azokat nem elemezte.

A tulajdonneveknek mint nyelvtörténeti adatoknak megbízhatóságáról ezért szükséges néhány szóban megemlékezni, mert gyakran a „biztos” adat vagy nem azt jelenti, amit belemagyaráztak, beleértettek, vagy az oklevél írója a nevet rosszul jegyezte fel, vagy hibás az oklevélben előforduló név olvasata, vagy a nevet tartalmazó oklevél nem akkor keletkezett, hanem később, esetleg hamis, vagy a névvariáció sajtóhiba eredménye, és így tovább. — Az alábbiakban az Árpád-kori oklevelekben feljegyzett személyneveknek valamilyen oknál fogva hibás értelmezésére néhány kiragadott példával kívánom a figyelmet felhívni. A különféle kiadványok szerzői által megértelmesített vagy megmagyarázott nevek vizsgálata nem tartozik a nyelvtörténet tárgyához.

2. Nyelvtörténettel, magyar történeti névtannal kapcsolatos kérdések vizsgálói jól ismerik azokat a körülményeket, melyek az Árpád-kori latin nyelvű forrásokban előforduló magyar szórványok és tulajdonnevek felismerését, helyes olvasatát, végül is eredetének tisztázását megnehezítik. Hiszen köztudott, hogy az Árpád-kori okleveleink magyar és idegen anyanyelvű írnokei által ismert és használt latin írásrendszer jelei nem mindenben feleltek meg a magyar hangrendszer adottságainak. Továbbá tényként kell elfogadnunk, hogy az írnokek a csak hallomásból ismert, néha területenként (nyelvjárásoként) is változó hangzású idegen: német, francia és szláv nyelvekből kölcsönzött személyneveket és azoknak szinte a felismerhetetlenségig lerövidített, becézett alakjait különbözőképpen, különféle jelekkel voltak csak képesek leírni. Ebből is következhet Árpád-kori helyesírásunk következtelensége, főleg a mássalhangzók jelölésének korszaka-

konkénti alakulása, változása. A betűk közül pedig az *a*, *o*, *e* hangértéke „még a mai napig nincs megnyugtatóan tisztázva. Ez azonban elsősorban mégis csak hangtörténeti kérdés” (KNEZSA ISTVÁN, A magyar helyesírás története. Bp., 1959². 3).

A felsorolt körülmények miatt is az Árpád-kori személynévtár anyagának gyűjtése, méginkább szerkesztése közben, a téma jellegéből is adódóan egyre-másra megoldhatatlannak tűnő kérdésekkel kerültem szembe. Többek között az oklevélkiadványok gyakran megtévesztő és félrevezető névvariációi miatt, ismételten csak a nevet viselő személy azonosítása után voltam képes a kérdéses névalakot felismerni (lásd KNEZSA módszerét!). De felvetődött nemegyszer — a nevek betű- és időrendbe sorolásakor — néhány biztosnak ítélt nyelvtörténeti adat hitelességének kérdése is.

Néhány példa a mondottak alátámasztására: a XII. század hatvanas éveiben az egri, majd kalocsai érsek nevét *Soma*, *Chemma*, *Sama*, *Sayna* alakban írták le, GYÖRFFY GYÖRGY szerint az érsek neve *Csama* volt (vö. Zichy 1: 2; Sztp. 1: 36, 37; Györffy 2: 427, 3: 80, 81). Gyűjtésemben a latin *Egidius* személynév magyar *Egyed* megfelelőjének 14-féle, a szláv eredetű *Bogeslaus* személynévnek 15-féle helyesírási és ejtési változata került be. A német *Rudiger* személynév Árpád-kori variánsai: *Rudgerus*, *Reduguerus*, *Ludugerus*, *Ledegerus*, *Lodogarius*, *Ludegeres* stb. A *Szák* (*Zaak*, *Zak*, *Zac*, *Saak*, *Sach*, *Chaak*) nemzetséghez tartozó Miklós nádor atyját 1212-től, összesen 31 esetben *Barch*, *Baroch*, *Borc*, *Bors*, *Borz*, *Borzh*, *Boz*, *Burch*, *Burich* névváltozatokkal jegyezték fel. A Vas megyében birtokos *Ják* nemzetségnek és egyik tagjának neve az eredeti és ártírt oklevelekben a következő: *Iak*, *Iaku*, *Gaku*, *Sahu*, *Jaac*, *Iach*, *Iac*, *Schau*, *Thayk*, *Jacus*, *Chak*, *Gak*.

3. Vissza-visszatérő gond a különböző kiadványokban napvilágot látott egynémely oklevélnek eltérő dátumozása. Továbbá egy személynév megjelenésének idejét és eredeti alakját is igen nehéz megállapítani, ha egy többszörösen ártírt vagy másolt oklevél szövegét a kiadványok más-más időpontból származó másolati példányból közlik.

A források helytelen vagy bizonytalan dátumozásával kapcsolatosan elég, ha KARÁCSONYI JÁNOS összeállítását figyelembe vesszük, aki egymaga háromszáznál több Árpád-kori oklevél keletkezési idejét javította ki (A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp., 1902.). Naponként olvashatunk ellentétes véleményeket egy-egy fontos oklevél hitelességét illetően. Ma is kérdés, hiteles-e az 1086. évi bakonybéli apátság birtokainak és népeinek összeírása (vö. DHA. 1: 247—60). Azaz az oklevélben fennmaradt számos hely- és személynév valójában a XI. századból, vagy a hamisítás, betoldás idejéből, a XII—XIII. századból származik-e? (Vö.: DHA. 1: 255; Chartae antiquissimae Hungariae. [= ChAH.] Ed. GEORGIUS GYÖRFFY. Bp., 1994. 26, 44).

Nyelvtörténeti szempontból sem mindegy, hogy a „*Soda*, *Topos*, *Artuna*, *Abraam*” személyneveket tartalmazó oklevél dátuma 1095—1114 (ÁÚO. 6: 71, vö. TESz. *Top* alatt), esetleg 1240—1260 (KUBINYI, Árpád-kori Okl. 1: 35), vagy valójában 1247—1249 (UrkBurg. 1: 225—6). Vagyis pl. a *Topos* személynév a XI—XII. század fordulóján, vagy a XIII. század közepén volt-e használatban? KARÁCSONYI JÁNOS kutatásai nyomán tudjuk, hogy egy Nógrád megyei érdekes szolganévsor: „*Iwan*, *Leseu*, *Kopou*, *Nuzou*, *Nurtheu*, *Lukeu*, *Tuzon*” nem 1293-ban (HOkl. 140—1; HO. 7: 237; OklSz. 518, 583), és nem 1294-ben (Sztp.—Borsa 2/4: 140), hanem kijavítva az évszámot 1275-ben keletkezett (Györffy 4: 305).

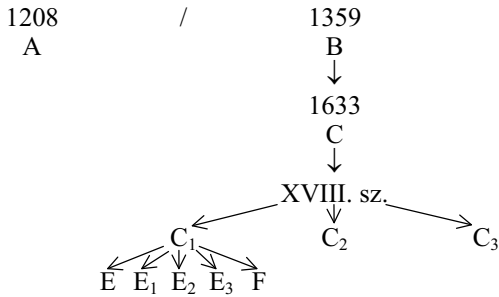
Egy tulajdonnév vagy köznévi nyelvtörténeti megbízhatóságát viszont nem vonhatja kétségbe, ha csupán egy-két év az eltérés az eddig ismert és a javított évszámú vagy újabban előkerült adat között. Így például az OklSz.-ből átvett és a TESz.-ben, EWUng.-ban egyaránt idézett 1275: *Eurnogh* ’örnagyt’ évszáma helyesen: 1276 (vö. Sztp. 2/2—3: 155—6), sőt az *Eurnog* mint személynév már 1272-ben is előfordul (Sztp. 2/1: 136, vö. Györffy 4: 403).

4. Az Árpád-kori személynévtár szerkesztését igen megnehezítették az oklevelek személynévi adatainak a különböző oklevélkiadásokban előforduló eltérő olvasatai. A név eredetének kiderítésére irányuló törekvést igencsak megzavaró, különböző olvasatokból idézek néhányat. 1240: „Petrus filius *Theger*” (mosoni várjobbágy, ÁÚO. 7: 111) ~ *Thegez* (UrkBurg. 1: 199) ~ *Cheger* (Györffy 4: 163). Hont megyei Mortund falu egyik birtokosa: 1240/1254: *Coch* (Györffy 3: 219) ~ *Geroch* (CDES. 2: 59). A Hont megyei Pir faluból 1249/1321/XVII. sz.: *Thuge* birtokos (CDES 2: 226) ~ *Huge* (Györffy 3: 233). JAKUBOVICH EMIL a *Viska* helynév magyarázatához a HOKm. 1: 44-ből idézi „*Wiesk* de Horvath” Hont megyei nemes nevét (MNY. 1927: 232). Az eredeti oklevél alapján GYÖRFFY a nevet *Wtesk*-nek olvasta, ami helyénvaló is, mert a nemes neve egy későbbi oklevélben szintén hasonló: *Vtosk* alakban fordul elő (Györffy 3: 203).

Egy 1258-ban készült oklevél egyaránt megjelent az ÁÚO. 2: 314 és a PRT. 2: 300 lapokon. A PRT.-ben az oklevél végén a következő megjegyzés olvasható: Az oklevelet 1733-ban átmásolták, mely „több helyt merész kiegészítéseket alkalmaz, ... felületes... Ezt használta Wenzel.” A bakonyi erdőőrök névsorában többek között a következő eltérések vannak: „de villa *Churgi*,... *Zunca*, *Weoda*, *Beed*” (ÁÚO. 2: 314—5), „de villa *Cugeri* ... *Zumba*, *Beoda*, *Beud*” (PRT. 2: 300—1). Vagyis valójában *Churgi* falunév nem létezett (vö. Csánki 3: 227).

Előfordul, hogy egy vidék birtokviszonyait és lakosait jól ismerő történész kiigazítja az oklevélben hibásan feltüntetett tulajdonneveket. Egy 1216/1337. évi oklevélben a Gömör megyei *Tussa* birtoknév és *Tubus* comes neve (Sztp. 1: 99—100; CDES. 1: 159) hibás, mert a birtok valójában *Sussa* és a birtokos *Tubul* volt (Györffy 2: 549, Sztp. 1: 518). A történeti névtanban is felhasználta 1299: „Henryco filio comitis *Loth* de genere Bolugh” (ÁÚO. 5: 202) a máskor és máshol is idézett *Oth* volt (Györffy 2: 483), akit KARÁCSONYI JÁNOS következetesen *Ath*-nak nevez (A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1995.² 192—6). — Egy ismeretlen vagy bizonytalan eredetű személynév névtárba sorolását szinte megakasztja a különféle névvariációk felbukkanása. A Balassa család ősei között számon tartott Mikó fia az 1260-as évek végén, 1270-es években *Agolch*, *Othouch*, *Othouz*, *Ogouch* néven fordul elő. Azonban egy 1269-ben kelt, de csak XIX. századi másolatokban fennmaradt oklevélben Mikó fia *Eghouch*, de GYÖRFFYNÉL (4: 298) *Eghoch*, SZENTPÉTERYNÉL (1: 496) *Egnoch* a név alakja (vö. A Balassa család levéltára 1193—1526. FEKETE NAGY ANTAL kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette BORSA IVÁN. Bp., 1990. 18, 19, 20, 22; Györffy 4: 107, 239, 271, 298, 668; Sztp. 1: 474, 2/1: 68).

5. A személynevek feljegyzésében, talán olvasatában bekövetkezett változások, romlások okainak felderítése késztetett arra, hogy egy fontos, Árpád-kori oklevél történetét végigkísérjem. 1208-ban II. András királyunk jóváhagyta a Győr nemzetség tagjainak, hogy a Moson megyei Lébény faluban a bencések számára monostort alapítsanak, és birtokokat, szolgákat adományozzanak a monostor számára. Az oklevélben ennél fogva számos földrajzi név és száznál több szolganév maradt ránk (vö. Györffy 4: 155—6). A királyi oklevelet teljes terjedelmében FEJÉR GYÖRGY adta ki (CD. 3/1: 58—60; vö. Sztp. 1: 74—5). Az oklevél kritikai kiadásának jegyzetanyagából (UrkBurg. 1: 51—5) összeállítottam, sémába szerkesztettem az oklevél fennmaradásának történetét.

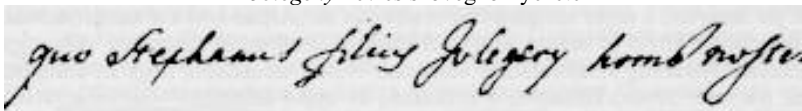

Az 1208-ban keletkezett oklevél (A) csak egy 1359. évi átiratban (B) maradt fenn. Erről 1633-ban, Győrben készült egy másolat (C), ami ugyan szintén elveszett, de fennmaradt ennek három XVIII. századi másolata, melyből a C₁ teljes, a C₂ és C₃ példányok hiányosak. Mindhárom az Országos Levéltárban van. A C₁ alapján közölte FEJÉR az oklevelet (E). A C₁ két másolati példánya (E₁, E₂) a Hevenesi, egy példány (E₃) a Kaprinai gyűjteményében a Budapesti Egyetemi Könyvtár állományában van. Egy példány (F) a Pannonhalmi Levéltárban. Az Urk Burg. szerint bár az 1359. évi átirat igen rossz állapotban maradt fenn, mégis minden további másolatok ennek alapján készülhettek. Az Urk Burg. is az 1359. évi átiratból közölte az oklevelet, a hiányzó vagy olvashatatlan részeket a XVIII. századi C₁ másolati példányból egészítette ki. Az 1208. évi oklevél fennmaradásának sémája elegendő bizonyítékot, magyarázatot szolgáltat arra, hogyan torzulhatott el századok folyamán az ötször átmásolt oklevél személyneveinek alakja. *Nota bene!* Az 1208-ban leírt névalakokat nem is ismerjük. Néhány példa az Urk Burg.-ban jelzett eltérésekre (elől az 1208/1359, majd az 1208/1459/1633/XVIII. sz. névalakok): *Iani ~ Ioanni, Seca ~ Sua, Bok ~ Pog, Pether ~ Becher, Golomb ~ Golom, Buhca ~ Behke, Tumbolt ~ Tungbolt* stb.

6. Az Árpád-kori személyneveknek szerzők és kiadványok — zavarbaejtően — eltérő olvasatai miatt többször fordultam középkori oklevelek olvasásában jártas, tudós történészekhez, tanácsukat kérve, melyik olvasat a helyes, kinek higgyek. A válasz mindig, mindenki részéről így hangzott: „meg kell nézni az eredeti oklevelet!” Az ebbe a csoportba tartozó nevek nagy száma, nemkülönben az idő és anyagi lehetőségek hiánya nem tette lehetővé, hogy a történészek tanácsát megfogadjam. Az eredeti oklevél megtekintésére csak kétszer volt lehetőségem, melyről az alábbiakban számolok be.

1. ábra

A *Jolegeny* név és szövegkörnyezete

Feltűnt, hogy a több kiadást is megérett, 1295-ben kelt oklevélben a királyi megbízott neve „Stephanus filius *Idegen*” (ÁÚO. 5: 122; OklSz. 405), máshol viszont „Stephanus filius *Iolegen*” (ApponyiOkl. 1: 25; Urk Burg. 2: 296). Mivel ez a közszoói eredetű, 1295. évi *Idegen* személynév egyetlen az Árpád-korból, valamint az OklSz.-nak az ÁÚO.-ból átvett 1295. évi adatát idézi a SzófSz., TESz., EWUng. is az ismeretlen eredetű *idegen* 'fremd' közszoó első előfordulásaként, ezért a név *Iolegen* olvasatának megbízhatóságát

ellenőrizni akartam. Kiderült, ahogy gyakran előfordul, az eredeti oklevél már nincs meg, az Urk Burg. a SZENTPÉTERY IMRE által, az eredetiről lemásolt példányt közölte, ami megegyezik az ApponyiOkl.-ban kiadottal (vö. Sztp.—Borsa 2/4: 153). Az oklevélnek azonban van egy 1824-ben készült hiteles másolata az Országos Levéltárban (Dl. 102. 724 sz.). Ezt a XIX. századi másolatot KOVÁCS ZSUZSA szíves közbenjárásával megtekintettem (kinek segítségét ezúton is köszönöm). A másolatban a királyi megbízott neve „Stephanus filius *Jolegeny*” (esetleg *Jolegery*), a név semmiképpen nem olvasható *Idegen*-nek. A név végén az *y* jel kétségkívül az 1295. évi *Iolegen* XIX. századi *Jólegény* ejtését tükrözi (l. 1. ábra). Egyébként is *Iolegen* személynevek már 1211-től előfordulnak forrásainkban (l. OklSz.), *idegen* közszavunkra azonban biztos adatunk csak a XIV. századtól idézhető. Sajnálatos, hogy ez az egyáltalán nem biztos, legalábbis erősen kétséges adat került be az OklSz.-ba, majd onnan a magyar nyelvtörténetbe, és több mint 130 éve vándorol egyik tudományos műből a másikba. Vajon milyen eredményre jutnánk, ha módunk lenne minden idézett nyelvtörténeti adatot ellenőrizni?

7. Noha munkám során hozzáedzöttem a meglepetésekhez, mert számos bizonytalan értékű nyelvtörténeti adatra derült fény, mégis a nagy csalódást az 1138/1329. évi dömösi összeírás újabb olvasata váltotta ki. — Az 1138-ból származó, 1329. évi átiratban fennmaradt dömösi összeírást tartalmazó oklevélnek eddig két kiadását ismertük. Először KNAUZ NÁNDOR olvasatában jelent meg (MonStrig. 1: 88—97), majd SZABÓ DÉNESnek köszönhetően a második, javított olvasata a Magyar Nyelvben 1936-ban. SZABÓ DÉNES közleményének előszavában röviden ismertette az oklevél elolvasásának nehézségeit, felhívta a figyelmet az írnokok vétette hibákra, melyeket azonban a paleográfiai hűségre törekedve nem javított ki. Továbbá a Kanuz-féle, sok hibával kiadott dömösi összeírástól eltérő névalakokat jól felismerhetően dőlten szedette az újabb kiadás (a Magyar Nyelv) számára. SZABÓ DÉNES ezenkívül hálás kegyelettel emlékezett meg JAKUBOVICH EMILRŐL, aki tanácsaival munkája során segítette (MNY. 1936: 54—5).

A dömösi összeírás harmadik olvasatáról először 1991-ben értesültem. GYÖRFFY GYÖRGY „Dömös falu prépostsága és népei az Árpád-korban” (A Dunamenti népek hagyományos műveltsége. Bp., 1991. 291—5) című tanulmányának bevezetésében megemlítette, hogy „a dömösi prépostság 1138. évi összeírása, melynek új kiadását a DIPLOMATA HUNGARIAE ANTIQUISSIMA II. kötete számára KUMOROVITZ L. Bernáttal és BORSA Ivánnal előkészítettük, a legkorábbi névszerinti összeírás a prépostság 90 falujában szétszórta lakó, 1400 különféle szolgálatra kötelezett népéről és szervezetről, s ez a történeti stúdiumok több ágának érdeklődésére tarthat számot” (i. m. 291). Eltelt néhány év, amikor 2000 tavaszán GYÖRFFY GYÖRGY megkért, hogy a Diplomata Hungariae Antiquissima II. kötetének szerkesztés alatt álló kéziratából nézzem át, ellenőrizsem az 1138. évi dömösi összeírás újabb, voltaképpen már 1964-ben elkészült olvasatának legépelet anyagát. A munkára szívesen vállalkoztam, hiszen a dömösi összeírás személyneveit jól ismerem, a teljes szolganévsor benne van az „Árpád-kori kis személynévtár”-ban, és a nevek közül jó néhány első nyelvtörténeti adatként is szolgál az etimológiai szótárakban. A szöveg ellenőrzésekor kénytelen voltam tapasztalni, hogy az eddig etalonnak tekintett SZABÓ DÉNES-féle olvasattól az újabb GYÖRFFY—KUMOROVITZ—BORSA-féle számos helyen eltér. Aggályomat közöltem GYÖRFFYVEL, aki megnyugtatót, mondván, higgyem el, az ő olvasatuk a mérvadó, hiszen rendkívül sok időt, energiát fektettek az összeírás elolvasásába, a pontosság, megbízhatóság érdekében még ultraviola átvilágításnak is alávetették az oklevelet. Majd átadta az oklevél fényképmásolatát, azzal a megjegyzéssel, hogy annak alapján ellenőrizsem olvasatukat. Az utasítás végrehajtása

nem kis időmbe került, és az oklevél homályos és elmosódó szövegrészei miatt nem sikerült teljes terjedelmében elolvasnom az 1138. évi oklevelet.

Nem tartom magam illetékesnek a kétféle olvasat értékelésében, már csak azért sem, mert az eltérő olvasatú neveket összehasonlítva az oklevélben felismerhetővel egyszer SZABÓ olvasatát, másszor GYÖRFFYét fogadtam el. Nagy általánosságban meg tudtam állapítani, hogy a GYÖRFFYÉ modernebb, a hosszú *s*-t nem jelöli, az *I*-vel kezdődő neveket, ha az olvasat, illetőleg a név eredete megengedi, *J*-vel írja: *Janis*, *Jereslau*, *Jardan* stb. A névvégi *y*-t két *i*-vel (*ii*) jelöli. Eltérések vannak az *n*-*m*, *u*-*n* hangok-jelek megítélésében: *Lompu* ~ *Lonpu*, *Sumku* ~ *Sunku*, *Nemcim* ~ *Nencim*, *Kiceudi* ~ *Kicendi*, *Kuceu* ~ *Kucen* stb. A legtöbb eltérés a nagy betűhasonlóság miatt a *c* ~ *t* jelölésében mutatkozik. SZABÓ például a *Laurencius*, *Leurenc* nevet következetesen *c*-vel, GYÖRFFY következetesen *t*-vel írja, ami természetesen semmi zavart nem okoz. De több névnél a *c* – *t* olvasati különbség a tájékozódást kifejezetten gátolja. Mert ugyan ki tudja megmondani, hogyan kell kiolvasni az ismeretlen eredetű *Cucti* ~ *Cutti*, *Kectutendi* ~ *Kettutendi*, *Gictu* ~ *Gittu*, *Kuecte* ~ *Kuette*, *Scecu* ~ *Scetu*, *Loucu* ~ *Loutu*, *Secte* ~ *Sette* neveket? SZABÓnak van-e igaza, amikor *e* nevekben a *c* jellel a *k* hang ejtését sugallja, így például *Kuk személynevet és *-ti* képzőt a *Cucti* esetében (vö. MNyTK. 85. sz. 24). Egyébként valóban volt *Cuc* személynév; 1198: „III mansiones libertinorum ... Cozuz cum III filiis Vs, Ded, Beus, *Cuc* [de predio Michael]” (ÓMolv. 63; Urk Burg. 1: 34).

A „Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae” (Ed. RICHARD MARSINA. Bratislava, 1971—1987.) közöl részleteket a dömösi összeírásból (1: 74—5). Az eltérő olvasatok — noha nem ismerhették, mégis — a GYÖRFFY-féle olvasathoz hasonlítanak, de néhány szolgánév esetében SZABÓtól és GYÖRFFY-től eltérő harmadik változatnak is tanúi lehetünk.

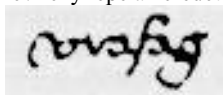
SZABÓ	CDES.	GYÖRFFY
<i>Sumku</i>	<i>Sunku</i>	<i>Sunku</i>
<i>Bunadi</i>	<i>Bimadi</i>	<i>Bimadi</i>
<i>Simun</i>	<i>Simin</i>	<i>Simim</i>
<i>Vgrinus</i>	<i>Vrgus</i> ~ <i>Vigus</i> (?)	<i>Vrgus</i>
<i>Begu</i>	<i>Reczu</i>	<i>Rezku</i>
<i>Numhiu</i>	<i>Numhin</i>	<i>Nunhiu</i>
<i>Numhiu</i>	<i>Numhur</i> [!]	<i>Nunhiu</i>

Úgy látom, SZABÓ DÉNES az oklevél teljes névanyagához igazodva és a XII. századi nyelvi állapot figyelembe véve választotta a lehetséges megoldásokat a bizonytalan olvasatú nevek esetében. Ezért van SZABÓnál *Vgrinus* *Vrgus* helyett, villa *Durugsa* *Diariugsa* helyett, villa *Kalsar* *Kalfar* helyett, *Vdelen* *Vdelew* helyett, *Firedi* *Siredi* helyett stb.

Az *Vrsag* ~ *Vrasag* olvasati változatban viszont GYÖRFFYnek van igaza, mert a név világosan, jól kivehetően *Vrasag*, amit a mellékelt fényképrészlet is igazol (l. 2. ábra). SZABÓ DÉNES sem olvashatta másként, a MNy.-ben megjelent *Vrsag* alak vagy sajtóhiba, vagy SZABÓ már eleve beleérezte az *ország* község előzményét. Mégis sajnálatos, hogy ez a nem hiteles változat került be a TESz. és az EWUng. *ország* szócikkébe, első nyelvtörténeti adatként.

2. ábra

Az *vraflag* név fényképe az eredeti oklevélből

8. A következőkben tanulságul, nemkülönben a tájékoztatás szándékával, BORSA IVÁN hozzájárulása mellett — akinek segítségét ezúttal is köszönöm — közlöm dömösi összeírás eltérő olvasatú tulajdonneveit a Magyar Nyelv 1936. évi lapszámaait követve, a lapszámokat szögletes zárójelbe téve. Első névalak a SZABÓ-féle, a második a GYÖRFFY-féle olvasatot mutatja. (Egyébként várakozással tekintek a kiadásra kerülő *Diplomata Hungariae antiquissima* II. kötete elé. Vajon a szerkesztők a dömösi oklevélnek melyik olvasatát fogadják el hitelesnek? Talán egyiket sem, és készül majd egy harmadik változat?)

[56]: Besenehdi ~ Bezenehdi, Buhte ~ Buhre, Lapudi ~ (Li)pudi, Kiceudi ~ Kicendi, Iporent ~ Iporend, Selez ~ Selmer, Sa(m)udi ~ Sa...; [57]: Laurenci ~ Laurenti; [130]: In villa Sati ~ Sari, Laurenci ~ Laurenti, In villa Durugsa ~ Diarugsa, Riciman ~ Ricimam, ...roi ~ ...oi, Kesudi ~ Kesut; [131]: Vagdi ~ Va..., In villa Dada ~ ...ad..., Daniel ~ ...vel, Heu...eh ~ He..., Laurenci ~ Laurenti, Gabriel ~ ...l, Kesar ~ ...sar, Suda ~ ...da, Kemudi ~ Kimudi, Tumas ~ ...umas, Laurenci ~ Laurenti, In...ad ~ J...ad, Cehti ~ ...ehti, In villa B(o)ti ~ In villa ..., Scecu ~ Scetü, Erdeidi ~ .rdeidi, Ruciman ~ Rutiman, Gurdis ~ Burdis [?], Naiadi ~ Naiudi, Scegze ~ Sorgze, Budi ~ Biuh [?], Ceke ~ Cele, Musin ~ ....; [132]: Geugu ~ Gengu, Cucti ~ Cutti, Cehti ~ Celiti, Egrig ~ Egr..., Hoduca ~ Hoduka, Loucu ~ Loutu, Ibrun ~ Ibrum, Elees ~ Ekees, Soth(ma)rdi ~ Si...di, Weiteh ~ Weitech, Kuecte ~ Kuette, villa Ecer ~ villa Scer, Munca ~ Mimca, Cenke ~ Ceke, Matheus ~ Matheuis, Samsun ~ Samsim, Ste(han) ~ ..., [133]: Warus ~ Wanis, in Cucti ~ in Cutti, Petir ~ Peter, Burcu ~ Buroi [?], Scesu ~ Scefü, Budur ~ Bud..., (O)pus ~ ...pus, Etretica ~ Etreтика, Ceke ~ Oeke, Vdelen ~ Vdelew, villa Kalsar ~ villa Kalfar, villa Ecer ~ villa Eter; [134]: villa Kuceu ~ villa Kucen, Vrsag ~ Vrasag, Biqua ~ Biquera [?], Kuecte ~ Kuette, Muncasci ~ Muncasci, Mogu ~ Mogir, V...as ~ Voras, Laurenci ~ Laurenti, Gictu ~ Gittu, Alekal ~ Aleka, Nemcim ~ Nencim, Laurenci ~ Laurenti, Numhiu ~ Nunhiu, Numhiu ~ Nunhiu, villa Enderedi ~ villa Endredi, Firedi ~ Siredi, Kectutendi ~ Kettutendi, Numhiu ~ Nunhiu, Asavfeu ~ Asaufeu; [135]: Sumku ~ Sunku, Circa Cris ~ Circa ans [?]; [203]: Both ~ Boch, Eulegen ~ Eulengen, Viuscij ~ Viuscii, Eleedi ~ Elcedi; [204]: Numhiu ~ Nunhiu, Lompu ~ Lonpu, Secte ~ Sette, Laurenci ~ Laurenti, In uilla Geijca ~ In villa Geyca, Cuner ~ Cimer, Buhte ~ Buthe, M[?]...udi ~ M(eche)judi (MNyTK. 85. sz. 44, 48), ...udi (Györffy 3: 439: Mashudi – Mecsőd), Sueij ~ Sueii, Izadi ~ Ladi, Ruos ~ Buos, [205]: Kuzi ~ Kuzu, Anfu ~ Ancu, Numhiu ~ Nunhiu, Begu ~ Rezcu, Bunadi ~ Bimadi, Vgrinus ~ Vrgus [?], Abram ~ Ali..., Ingram ~ Ingran, Numhiu ~ Nunhiu, Simun ~ Simim, Cenquin [?] ~ Cenqren [?], Puric ~ Purit, Wrdana ~ Vrdana, Walterij ~ Walterii.

9. Tudomásul véve a nyelvtörténeti adatok megnyugtató felhasználását akadályozó közsímet körülményeket, így az Árpád-kori helyesírásunk kialakulatlanságát, az írnokok által rögzített nevek félreérthetőségét, az oklevelek másolóinak hibáit, még további kétségek és nehézségek is felmerülhetnek a nyomtatásban megjelent középkori névanyagunk olvasatának megbízhatóságát illetően. Nyilvánvaló, hogy középkori oklevélkiadásra csak az vállalkozik, aki kellően jártas Árpád-kori oklevelek elolvasásában. Azonban az 1138/

1329. évi dömösi összeírás itt bemutatott kétféle olvasata meggyőzően példázza, hogy két — egyébként ki-váló, de különböző képzettségű és beállítottságú — kutató, esetünkben egy nyelvész és egy történész, nem azonos felfogásban értelmezi, olvassa ugyanazon oklevél névanyagát. A neveknek mint nyelvtörténeti adatoknak majdani felhasználása érdekében a dömösi összeírás kétféle olvasatából az egyiket megbízhatónak kellene tekintenünk. De melyiket?

FEHÉRTÓI KATALIN

On the reliability of readings of personal names from the Árpáadian age

Personal names occurring in documents coming from the age of the Árpáds, valuable data as they might otherwise be for historical linguistics, are made rather difficult to recognize and interpret correctly by the fact that Hungarian spelling was rather immature at the time, especially with respect to personal names of foreign (German, French, or Slavic) origin and their various diminutive forms for which the scribes employed a variety of *ad hoc* spellings. Furthermore, in documents that were copied over and over again in the course of centuries, names may have become distorted. Finally, the proper names of the same source are often presented in diverse readings in the various modern printed editions. In the two available readings of the Dömös register of 1138/1329 that the author surveys by way of an example of the foregoing, over a hundred proper nouns are spelt differently.

KATALIN FEHÉRTÓI